

УДК 338.48

DOI: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2019-5-12>

Юхновська Ю.О.

кандидат економічних наук, доцент,
докторант кафедри «Фінанси та економічна безпека»
Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту
імені академіка Всеволода Лазаряна

Yukhnovskaya Julia

Candidate of Economic Sciences, Associate Professor,
Doctoral Student Department of Finance and Economic Security,
The Dnepropetrovsk National University of Railway Transport
named after Academician V. Lazaryan

ДОСЛІДЖЕННЯ ПОТЕНЦІАЛУ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ КОНКУРЕНТОЗДАТНИХ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ

RESEARCH OF THE POTENTIAL OF THE TOURIST INDUSTRY OF UKRAINE'S COMPETITIVE REGIONS

У статті досліджено проблеми розвитку потенціалу туризму в Україні та її регіонів, його конкурентоздатність, ефективне використання туристичного потенціалу регіонів. Визначено, що економічна ефективність від туристичної діяльності в країні та її регіонах залежить від багатьох чинників, тому є необхідність об'єднати та впорядкувати всі ознаки множини в одну інтегральну оцінку. Проаналізовано параметричним методом, який має свою інформаційну основу, переваги, недоліки і можливості для використання на практиці, оцінку та вибір стратегії розвитку туристичної галузі в регіонах України, зокрема стан розвитку та конкурентоздатність Запорізького регіону. Розраховано інтегральний показник потенціалу туристичної галузі всіх регіонів України. Надано оцінку потенціалу туристичної галузі регіонів України методом рангів, який дав змогу зробити визначення місць регіонів-конкурентів шляхом ранжування значень основних показників.

Ключові слова: туристична галузь, потенціал, конкурентоздатність, туристичний продукт, регіон, стратегія, розвиток.

В статті досліджені проблеми розвитку потенціалу туризму в Україні та її регіонів, його конкурентоспособності, ефективне використання туристичного потенціалу регіонів. Визначено, що економічна ефективність туристичної діяльності в Україні та її регіонах залежить від багатьох факторів, тому необхідно об'єднати та упорядкувати всі ознаки множинного числа в одну інтегральну оцінку. Проаналізовано параметричним методом, який має свою інформаційну основу, переваги, недоліки та можливості для використання на практиці, оцінку та вибір стратегії розвитку туристичної галузі в регіонах України, в частині стану розвитку та конкурентоспособності Запорізького регіону. В статті було розраховано інтегральний показник потенціалу туристичної галузі всіх регіонів України. Дана оцінка потенціалу туристичної галузі регіонів України методом рангів, який дозволив дати визначення місць регіонів-конкурентів шляхом ранжирования значень основних показників.

Ключевые слова: туристическая отрасль, потенциал, конкурентоспособность, туристический продукт, регион, стратегия, развитие.

The article explores the problems of development of tourism potential in Ukraine and its regions, its competitiveness, effective use of tourism potential of the regions. It is determined that the economic efficiency of tourism activities in the country and its regions depends on many factors, so there is a need to combine and organize all the features of the set into one integrated assessment. It is analyzed by parametric method, which has its informative basis, advantages, disadvantages and possibilities for practical application, evaluation and choice of strategy of tourism industry development in the regions of Ukraine, in particular the state of development and competitiveness of Zaporizhzhya region. The potential of the tourism industry of Zaporizhzhya region is compared with the two most powerful competitors in the tourism industry of Ukraine – the Carpathians and Odessa. In the article the integral index of potential of tourism industry of all regions of Ukraine was calculated, which confirmed the dominance of Kyiv over other regions of Ukraine. The capital is the undisputed leader in terms of revenue from tourism activities, the number of tourists and sightseers served, and is far outweighed by the capacity of accommodation facilities. An assessment of the potential of the tourism industry in the regions of Ukraine was made using the rank method, which made it possible to determine the locations of competing regions by ranking the values of the main indicators. By comparing statistics on the main indicators of activity of the tourism industry of the Zaporozhye region with the generalized data throughout the country, the share of participation of the tourism industry of Zaporizhzhia in the total volume of tourist services is calculated and their rating is calculated on the scale of Ukraine. Thus, the tourism industry plays a very important role in the socio-economic development of Ukraine and its regions. Today, states and regions are interested in the development and competitiveness of the tourism industry's potential. For the competitiveness of Ukraine in the world market and regions of the country it is necessary to create competitive tourism products, to attract new tourists, to develop and build new complexes, to improve the quality of services and tourism infrastructure of both the tourist industry of Ukraine and each region individually, and to develop a strategy for the development of each region to improve the competitiveness both in the global market and in the domestic market.

Keywords: tourism industry, potential, competitiveness, tourism product, region, strategy, development.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Стратегія розвитку туристичної галузі України та її регіонів полягає у створенні конкурентоздатного туристичного продукту на вітчизняному та світовому ринках, який здатен задовольнити повністю туристські потреби, забезпечити на цій основі комплексний розвиток регіонів та їхніх соціально-економічних інтересів за збереження екологічної рівноваги та історико-культурної спадщини, до яких, на нашу думку, можна віднести такі регіони України, як Волинська, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Херсонська, Черкаська, Чернівецька області, місто Київ, де туризм посідає чільне місце в розвитку економіки. Для ефективного розвитку та просування конкурентоспроможного вітчизняного регіонального туристичного продукту має бути не лише організаційна підтримка, а ще й фінансова.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Проблема розвитку потенціалу туризму в Україні та її регіонів, його конкурентоздатності, ефективного використання туристичного потенціалу регіонів займалися багато українських та зарубіжних учених і фахівців туристичної галузі.

Проблеми розвитку туризму досліджували у своїх працях В.І. Азар, А.Ю. Александрова, М.А. Ананьєв, І.Т. Балабанов, А.Б. Гайдук, Л.С. Гринів, А.П. Дурович, П.В. Жук, І.В. Зорін, Г.П. Каверін, В.А. Квартальнов, В.М. Козирев, М.П. Крачило, А. Незгода, Г.А. Папірян, В.С. Сенін, І.М. Школа та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. Економічна ефективність від туристичної діяльності в країні та її регіонах залежить від багатьох чинників, тому є необхідність об'єднати та упорядкувати всі ознаки множини в одну інтегральну оцінку.

Формулювання цілей статті (**постановка завдання**). Мета статті – дослідити та проаналізувати потенціал туристичної галузі конкурентоздатних регіонів України та Запорізького регіону зокрема.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Існує декілька підходів до оцінки та вибору стратегії розвитку туристичної галузі в регіонах країни, які мають свою інформаційну основу, переваги, недоліки і можливості для використання на практиці.

Одним із підходів, за яким можна провести порівняльну оцінку потенціалу туристичної галузі регіону, є параметричний метод. Такий підхід, зокрема, пропонувався М.А. Окландером [2], який здійснюється шляхом оцінки конкурентоспроможності порівняно

з відповідною галуззю інших регіонів. Оцінювання здійснюється так:

1. Формування набору ключових ознак, за допомогою яких співставляють конкурентоспроможність (потенціал) регіональних туристичних комплексів.

2. Здійснення кількісної (параметричної) локальної оцінки стану регіональних туристично-рекреаційних комплексів за кожним чинником окремо.

3. Розрахунок інтегрального показника стану регіональних туристичних комплексів за усіма вибраними ознаками.

4. Визначення місця (позиції) регіональної туристичної галузі на ринку туристичних послуг.

Позиціонування потенціалу туристичної галузі Запорізького регіону здійснимо в порівнянні з двома найпотужнішими конкурентами в туристичній галузі України – Карпатами та Одесою (табл. 1).

Згідно з отриманими результатами, інтегральний показник стану регіональних рекреаційних комплексів для Карпат значно вищий, аніж для Одеської і Запорізької областей значно, дешевший, а значущість трьох перших (вартісних) чинників – найвища. Сьогодні саме вартісні показники визначають попит на рекреаційно-туристичні послуги.

Позиції розглянутих регіонів України визначаються так: для туристично-рекреаційного комплексу Карпатського регіону властиві туризм і відпочинок, орієнтовані на осіб із середнім достатком. Регіон спеціалізується на лікуванні шлунково-кишкових захворювань. Для Запорізького регіону характерні туризм і відпочинок, розраховані на осіб із відносно високим рівнем доходів. У регіоні переважає лікування захворювань нервової системи, дихальних шляхів. Для Одеської області притаманні туризм і відпочинок для осіб із середнім достатком, лікування широкого кола захворювань.

Перевагою параметричного методу є те, що за допомогою вагових коефіцієнтів визначається значущість кожного показника, який оцінюється. Однак головним недоліком методу є суб'єктивність остаточної

оцінки: значення коефіцієнтів вагомості показників, а також бальні оцінки за кожним показником устанавлюються експертами. Отже, остаточна оцінка залежить виключно від знань, досвіду та суб'єктивних уявлень експертів про предмет оцінки.

Розрахунок інтегрального показника потенціалу туристичного регіону можна представити так:

$$K_i = m_1 \times I_{\theta} + m_2 \times I_{кте} + m_3 \times I_{мс} + m_4 \times I_{мзр} + m_5 \times I_{ппр} + m_6 \times I_n, \quad (1)$$

де: K_i – інтегральний коефіцієнт потенціалу туристичної галузі регіону;

I_{θ} – параметричний індекс обсягу доходів від туристичної діяльності;

$I_{кте}$ – параметричний індекс кількості обслуговуваних туристів та екскурсантів;

$I_{мс}$ – параметричний індекс місткості санаторно-курортних закладів;

$I_{мзр}$ – параметричний індекс місткості засобів розміщення;

$I_{ппр}$ – параметричний індекс площі природних ресурсів;

I_n – параметричний індекс кількості культурно-історичних пам'яток;

$m_1; m_2; m_3; m_4; m_5; m_6$ – коефіцієнти вагомості кожного з параметрів.

Використовуючи формулу 1, розрахуємо інтегральний показник потенціалу туристичної галузі всіх регіонів України за винятком АРК, м. Севастополя, Донецької та Луганської областей (табл. 2). При цьому під час розрахунку параметричних індексів будемо використовувати відношення відповідних показників регіонів саме до середніх значень по країні. На користь такого підходу, зокрема, свідчить думка одного з фундаторів конкурентного аналізу М.Е. Портера, що рівень порівняльної конкурентоспроможності економічної системи слід розраховувати по відношенню до середніх показників серед усіх конкурентів. М. Портер спочатку запропонував таку методику для використання на мікроекономічному рівні:

Таблиця 1

Позиціонування потенціалу туристичної галузі Запорізького регіону в Україні

Чинник комерційного успіху	Значущість кожного чинника (a_j)	Параметричний індекс чинника ($1 \leq x_j \leq 10$)		
		Запорізька область	Одеська область	Карпати
Ціни на туристичні послуги	0,2	5	8	10
Ціни на продукти харчування	0,2	5	7	10
Ціни на розваги	0,1	5	8	10
Розвиненість туристичної інфраструктури	0,15	5	4	3
Середній рівень комфорту засобів розташування	0,05	5	3	3
Ступінь універсалізації санаторно-курортних закладів	0,06	6	8	3
Швидкість акліматизації	0,06	4	9	8
Різноманіття туристичних ресурсів	0,06	10	7	4
Організація гастролей зірок естради	0,06	8	10	4
Наявність історико-архітектурних та культурних пам'яток	0,06	8	8	8
Інтегральний показник стану туристичної галузі регіону	1,0	3,86	4,37	7,22

Таблиця 2

Значення інтегрального коефіцієнта потенціалу туристичної галузі всіх регіонів України за 2017 р.

Туристичні регіони	Оціночні параметри потенціалу туристичної галузі та відповідні одиничні коефіцієнти													Інтервальний коефіцієнт туристичного потенціалу
	Обсяг доходів від туристичної діяльності, тис грн	K_a	Кількість обслуговуваних туристів і екскурсантів	$K_{спе}$	Кількість місць у санаторно-курортних закладах	$K_{мс}$	Кількість місць у засобах розміщення	$K_{мвр}$	Площа природних рекреаційно-туристичних ресурсів, км ²	$K_{лпр}$	Кількість культурно-історичних пам'яток	K_n		
Вінницька	35811,1	0,04	38634	0,32	33412	1,3	2279	2,48	8783	0,79	2204	1,03	1,0	
Волинська	25931,1	0,03	17047	0,14	23052	0,53	2283	0,40	18013	1,63	837	0,39	0,52	
Дніпропетровська	66271,0	0,08	75526	0,62	93650	2,15	7758	1,37	6403	0,58	2050	0,96	0,96	
Житомирська	6841,5	0,01	9516	0,08	25718	0,59	2248	0,4	14377	1,3	2314	1,08	0,58	
Закарпатська	16701,3	0,02	14652	0,12	32092	0,74	10169	1,8	11500	1,04	674	0,32	0,67	
Запорізька	33133,0	0,04	47675	0,39	51274	1,18	7373	1,3	6001	0,54	1862	0,87	0,72	
Івано-Франківська	282035,8	0,34	73309	0,6	35241	0,8	11082	1,96	8178	0,74	1419	0,66	0,85	
Київська	38537,9	0,05	36983	0,3	37017	0,85	5345	0,95	21601	1,95	1945	0,91	0,84	
Кіровоградська	9721,8	0,01	8436	0,07	42289	0,97	1587	0,28	5185	0,47	1320	0,62	0,40	
Львівська	413145,6	0,5	175150	1,44	33714	0,77	18292	3,24	13769	1,24	3934	1,84	1,50	
Миколаївська	9356,8	0,01	11805	0,10	30122	0,69	3332	0,59	8900	0,80	1445	0,68	0,48	
Одеська	175376,5	0,21	72302	0,6	118672	2,72	11021	1,95	11294	1,02	2663	1,25	1,30	
Полтавська	13415,9	0,01	19032	0,16	58057	1,33	4052	0,72	7875	0,71	2211	0,53	0,58	
Рівненська	14564,9	0,02	11168	0,09	27250	0,63	1755	0,31	18235	1,65	1122	0,53	0,54	
Сумська	8366,1	0,01	11185	0,09	50412	1,16	1204	0,21	10620	0,96	1626	0,76	0,53	
Тернопільська	8806,7	0,01	9558	0,08	6923	0,16	2907	0,52	5854	0,53	1068	0,50	0,30	
Харківська	66501,0	0,08	51929	0,43	98252	2,25	5633	1,0	7356	0,66	2535	1,19	0,94	
Херсонська	197711,9	0,24	20278	0,17	69540	1,60	2131	0,38	8003	0,72	1726	0,81	0,65	
Хмельницька	13718,2	0,02	26829	0,22	20046	0,46	3746	0,66	9690	0,88	2015	0,94	0,53	
Черкаська	16027,1	0,02	20953	0,17	52445	1,20	2936	0,52	11224	1,01	2143	1,00	0,65	
Чернівецька	52893,7	0,06	20341	0,17	14962	0,34	3285	0,58	4114	0,37	750	0,35	0,31	
Чернігівська	8016,1	0,01	15974	0,13	32607	0,75	1580	0,28	14506	1,31	2859	1,34	0,64	
м. Київ	17432130,4	21,18	2006088	16,5	15289	0,35	17798	3,15	480	0,04	941	0,44	6,88	
У середньому по регіонах	823696,3	1,00	121494	1,00	43575	1,00	5643	1,00	11070	1,00	6706	1,00	0,97	

«Діяльність будь-якої компанії може бути охарактеризована двома показниками: перший відноситься до середньої продуктивності всіх конкурентів галузі і другий – до того, чи є конкретна компанія виробником вище чи нижче середнього рівня в галузі» [3]. Потім цей підхід був розповсюдженом на регіональний та національний рівні [4].

Аналіз розрахованих у табл. 2 значень інтегрального коефіцієнта потенціалу туристичної галузі підтверджує очікування суттєвого домінування м. Київ. У столиці туристична галузь є беззаперечним лідером за обсягами доходів від туристичної діяльності, кількістю обслугованих туристів та екскурсантів і значно переважає за місткістю засобів розміщення.

У м. Київ туристична галузь розвивається та функціонує набагато краще, ніж в інших регіонах. Найбільша частина в країні належить саме Києву за кількістю місць у засобах розміщення та кількістю обслуговуваних туристів і екскурсантів. Значення інтегрального показника туристичного потенціалу м. Києва перевищує у 4,6 рази по відношенню до найближчого конкурента – Львівського регіону. Запорізький регіон займає дев'яте місце серед регіонів країни.

Таким чином, можна констатувати значну регіональну нерівномірність ТРП з яскраво вираженим домінуванням Києва.

Одним із найпростіших та зрозумілих способів подання результатів оцінки потенціалу туристичної галузі регіонів є метод рангів. Він дає змогу визначити місця регіонів-конкурентів шляхом ранжування значень основних показників їхньої туристично-рекреаційної діяльності. Найбільш забезпечений туристич-

ними ресурсами регіон визначається за критерієм мінімальної суми набраних рангів (якщо найкращий стан показника визначається мінімальним рангом) або, навпаки, за критерієм максимальної суми набраних рангів (якщо найкращий стан оцінюється максимальним рангом). Шляхом порівняння суми рангів, які експерти присвоїли окремому регіону за всіма вибраними показниками, можна визначити його місце серед інших регіонів.

Перевагами методу рангів є простота застосування і можливість використання як кількісних, так і якісних показників, які поширені у сфері послуг. Однак даний метод має й певні недоліки: він дає тільки приблизний результат, не дає змоги встановити ступінь відставання одного регіону від іншого, є слабо формалізованим, дає змогу виробити тільки наближені рекомендації щодо розроблення конкурентних стратегій [1].

Шляхом зіставлення статистичних даних про основні показники діяльності туристичної галузі Запорізького регіону з узагальненими даними по всій країні визначимо питому вагу участі туристичної галузі Запоріжжя у загальному обсязі обслуговування туристів та обчислимо їхній рейтинг у масштабах України (табл. 3).

Дослідивши рейтинг Запорізького регіону за основними показниками діяльності туристичної галузі за 2011–2017 рр., нами зроблено такі висновки:

- Запорізький регіон має стабільно високий рейтинг практично за всіма показниками розвитку туризму (за винятком доходів від надання туристичних послуг та кількістю обслуговуваних екскурсантів);
- разом із тим варто звернути увагу на невелику частку, яку займає Запорізький регіон за багатьма

Таблиця 3

Рейтинг Запорізького регіону за основними показниками діяльності туристичної галузі за 2011–2017 рр. [5]

Показники		Роки						
		2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Кількість туристичних фірм, які фактично надавали послуги	Рейтинг	8	8	8	6	6	6	6
	Частка,%	3,4	4,4	3,1	3,4	3,4	4,6	0,5
Кількість обслуговуваних туристів	Рейтинг	9	10	10	3	6	6	6
	Частка,%	2,3	3,1	6,3	8	0,9	0,9	1,1
Обслуговано іноземних (в'їзних) туристів	Рейтинг	9	14	6	-	9	6	7
	Частка,%	0,5	0,2	1,9	-	0,2	0,5	0,1
Обслуговано українських туристів, що виїжджали за кордон	Рейтинг	7	7	8	6	6	14	5
	Частка,%	1,5	1,1	4,4	4,6	0,8	0,1	1,0
Обслуговано внутрішніх туристів	Рейтинг	6	11	2	1	6	13	6
	Частка,%	4,3	9,8	10,3	19,5	1,5	0,4	1,9
Обслуговано екскурсантів	Рейтинг	7	7	2	2	13	-	-
	Частка,%	0,4	2,2	13,3	24,5	2,7	-	-
Кількість реалізованих туристичних путівок	Рейтинг	8	14	7	5	5	15	15
	Частка,%	1,3	0,3	4,3	6,5	2,6	0,1	0,1
Вартість реалізованих населенню туристичних путівок	Рейтинг	10	10	11	5	6	13	17
	Частка,%	0,7	0,4	0,3	5,9	2,5	0,1	0,1
Дохід від надання туристичних послуг	Рейтинг	11	11	9	7	11	8	11
	Частка,%	0,4	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1
Середньооблікова кількість працівників	Рейтинг	10	10	9	7	7	7	7
	Частка,%	3,0	3,0	2,2	2,3	2,3	2,3	2,3

показниками. Так, якщо середньостатистичне значення окремого регіону в цілому по Україні дорівнює 4,9% (100%: 24 регіони та м. Київ), то показники Запорізької області (за винятком кількості іноземних туристів та виїзного туризму) мало відрізняються від зазначеної цифри;

– питома вага і рейтинг Запорізької області за минулі сім років знижується практично за всіма показниками (виняток – кількість турфірм, кількість українських туристів, що виїжджали за кордон, та середньооблікова чисельність працівників). Згідно з рейтингом, основними конкурентами Запорізької області є м. Київ, Львівська, Дніпропетровська області, а також області, центрами яких є міста з населенням понад 1 млн осіб (Харківська, Одеська).

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку. У соціально-економічному розвитку України та її регіонів туристична галузь відіграє дуже важливу роль. Сьогодні держава та регіони зацікавлені в розвитку та конкурентоспроможності потенціалу туристичної галузі. Для конкурентоспроможності України на світовому ринку та регіонів країни необхідно створювати конкурентоспроможні туристичні продукти, зацікавлювати нових туристів, розробляти та будувати нові комплекси, поліпшити якість наданих послуг та туристичну інфраструктуру як туристичної галузі України, так і кожного регіону окремо та розробити стратегію розвитку кожного регіону для поліпшення конкурентоспроможності як на світовому ринку, так і на внутрішньому.

Бібліографічний список:

1. Гаврилюк С.П. Конкурентоспроможність підприємств у сфері туристичного бізнесу. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2006. 180 с.
2. Окландер М.А. Проблеми формування маркетингової системи країни. Київ : Наукова думка, 2002. 167 с.
3. Портер М.Е. Конкурентное преимущество: как достичь высокого результата и обеспечить его устойчивость. Москва : Альпина Бизнес Букс, 2005. 715 с.
4. Портер М.Е. Стратегія конкуренції. Київ : Основи, 2008. 390 с.
5. Туристична діяльність в Україні у 2011–2017 роках : статистичний бюлетень. Київ. URL : <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 15.07.2019).

References:

1. Ghavryljuk S. P. (2006) *Konkurentospromozhnistj pidpryjemstv u sferi turystychnogho biznesu*. [Competitiveness of enterprises in the field of tourism business] Kyjiv : Kyjiv. nac. torgh.-ekon. un-t, 2006. 180 p. (in Ukrainian).
2. Oklander M. A. (2002) *Problemy formuvannja marketynghovoji systemy krajiny*. [Problems of formation of the marketing system of the country] Kyjiv : Naukova dumka. 167 p. (in Ukrainian).
3. Porter M. E. (2005) *Konkurentnoe preimushchestvo: kak dostich' vysokogo rezul'tata i obespechit' ego ustoychivost'*. [Competitive advantage: how to achieve a high result and ensure its sustainability] Moskva : Al'pina Biznes Buks. 715 p. (in Russian).
4. Porter M. E. (2008) *Strateghija konkurenciji*. [Competition strategy] Kyjiv : Osnovy. 390 p.
5. Statystychnyj bjuletenj (2011–2017) Turystychna dijajlnistj v Ukrajinі u 2011–2017 rokakh [Tourism activity in Ukraine in 2011–2017]. Kyjiv. Available at: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (accessed 15 July 2019)